

ЛІТЕРАТУРА

1. Гулыга Е.В. Реализация категории обобщения на синтаксическом уровне / Е.В. Гулыга // Вопросы русского языкознания. – М. : Изд-во МГУ, 1979. – Вып. 2. – С. 29–39.
2. Личук М. І. Ступені фразеологізації речень / М.І. Личук, В.Д. Шинкарук. – Чернівці : Рута, 2001. – 136 с.
3. Райхштейн А.Д. Немецкие устойчивые фразы / А.Д. Райхштейн. – Л. : Просвещение, 1971. – 184 с.
4. Ситар Г.В. Фразеологізовані речення, побудовані за моделлю *Який N₁ Corp* / Г.В. Ситар // Лінгвістичні студії. – 2012. – Вип. 25. – С. 64–70.
5. Ситар Г.В. Моделі фразеологізованих речень зі значенням заперечення / Г.В. Ситар // Вісник Донецького національного університету. – Серія Б : Гуманітарні науки. – 2014. – Вип. 1–2. – С. 229–236.
6. Степанов Ю.С. Имена. Предикаты. Предложения / Ю.С. Степанов. – М. : Наука, 1981. – 361 с.
7. Черемисина М.И. Очерки по теории сложного предложения / М.И. Черемисина, Т.А. Колосова. – М. : Изд-во УРСС, 2010. – 226 с.
8. Шмелев Д.Н. Синтаксическая членимость высказывания в современном русском языке / Д.Н. Шмелев. – М. : Наука, 1976. – 152 с.

ПОНЯТТЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТІ

ЛУЩЕНКО Т.Л.

Київський національний лінгвістичний університет

Недостатня розробленість інтертекстуальності у вітчизняному мовознавстві визначає актуальність цієї статті, завдання якої полягають в аналізі поняття інтертекстуальності, різних класифікацій типів включень і відношень тексту і джерела інтертексту (претекстау), його складових, визначальних рис з виходом на його зв'язок із діалогом як мовознавчим терміном.

Одним із перших, хто заговорив про проблему діалогічності, багатоголосся (чи поліфонії) в художніх текстах, був М.М. Бахтін. Дослідник стверджує, що діалог між текстами і висловлюваннями буде завжди наявності хоча б часткової спільності теми художніх текстів, точок зору письменників [7, с. 303]. Науковець наводить такі результати діалогу: синтез вихідних позицій, злиття їх в одну загальну; збереження кожною з двох культур при діалогічній зустрічі своєї єдності і відкритої цілісності, як наслідок – взаємне збагачення; діалог як шлях до розуміння істотних принципів різних вихідних позицій, коли “чим більше розмежування, тим краще, але розмежування доброзичливе – без бійки на стиці” [7, с. 30].

Болгарсько-французька дослідниця, зокрема і наукового спадку М.М. Бахтіна, теоретик постструктуралізму і учениця Ролана Барта – Юлія Кристева в 1967 році в роботі “Бахтин, слово, діалог и роман” ввела поняття “інтертекстуальність (діалог між текстами)”, переосмислюючи роботи М.М. Бахтіна [10, с. 435]. Дослідниця аналізує працю М.М. Бахтіна 1924 року “Проблема содержания, материала и формы в словесном художественном творчестве”: “відкриття вперше здійснене Бахтіним у сфері теорії літератури: будь-який текст будується як мозаїка цитат, будь-який текст – вбирання і трансформація якогось іншого тексту [10, с. 429].

В. Нойбер зазначає, що “*der Terminus der “Intertextualitat”, von Julia Kristeva gesagt, meinte stets subjektlosen Dialog der Texte*” (“Термін “інтертекстуальність”, який ввела Юлія Кристева, завжди передбачає безсуб’єктний діалог текстів”) [2, с. 253].

Інтертекстуальність досліджують численні науковці, варто згадати зокрема Юлію Кристеву, Ролана Барта, Жерара Женетта, Харолда Блума, Н. О. Фатєєву, Дж. Стілла, М. Уортона, І.В. Арнольд, Ю.М. Лотмана, Умберто Еко.

Як зазначає Н.О. Фатєєва, розглядаючи терміни “діалогічність”, “інтертекстуальність” та “інтертекст”, “не існує чіткого теоретичного обґрунтування понять, які стоять за цими термінами” [16, с. 16]. Філософ Вільям Ірвінг уважає, що термін має “almost as many meanings as users, from those faithful to Kristeva’s original vision to those who simply use it as a stylish way of talking about allusion and influence” – “майже стільки значень як користувачів від таких, що близькі до оригінального тлумачення Ю. Кристєвої, до тих, хто просто його використовує як помилковий спосіб говоріння про алюзію і впливи” [3, с. 228].

Класична дефініція “інтертекстуальності” та “інтертексту” належить Ролану Барту, яку ми і беремо за основу: “кожний текст є інтертекстом; інші тексти присутні в ньому на різних рівнях у більш чи менш упізнаваних формах: тексти попередньої культури і тексти навколишньої культури. Кожен текст – це нова тканина, зіткана зі старих цитат. Уривки культурних кодів, формул, ритмічних структур, фрагменти соціальних ідіом і т.ін. – всі вони просякнуті текстом і перемішані в ньому, оскільки завжди до тексту і навколо нього існує мова. Як неодмінна передумова для будь-якого тексту, інтертекстуальність не може бути зведена до проблеми джерел і впливів; вона є загальним полем анонімних формул, походження яких рідко можна простежити, без свідомих або автоматичних цитат, що подаються без лапок” [1, с. 78].

У передмові до “Intertextuality: Theories and Practices” Дж. Стілл (J. Still) і М. Уортон (M. Worton), подаючи історію інтертекстуальності, починають від діалогів Платона. Ці науковці в розширеному потрактуванні поняття інтертекстуальність античну імітацію класифікують як інтертекстуальну практику [4, с. 3].

Французький літературознавець дослідник Жерар Женетт (Gerard Genette) пропонує п’ятичленну класифікацію інтертекстуальних відношень, різних типів взаємодії текстів: інтертекстуальність, паратекстуальність (відношення тексту

до його післямови чи епіграфу), метатекстуальність, гіпертекстуальність і архітекстуальність. Науковець зосереджує увагу не на окремих текстуальних зв'язках, а на творі як на цілісній структурі. Саме інтертекстуальність Ж. Женетт розглядає як наявність в одному тексті двох і більше текстів через алюзію, цитату, плагіат і т.ін. [16, с. 121]. Якщо брати за основу цю класифікацію, то для нашого дослідження, окрім інтертекстуальності, можуть бути цікавими теж гіпертекстуальність як пародіювання одним текстом іншого та архітекстуальність як жанровий зв'язок текстів.

Н.О. Фатеева на основі класифікації Ж. Женетта подає таку класифікацію типів включень інтертексту: власне інтертекстуальність (цитати, алюзії, центони), паратекстуальність (цитати-заголовки, епіграфи), метатекстуальність (інтертекст-переказ, “варіації на тему претексту”, дописування “чужого” тексту, мовна гра з претекстами), гіпертекстуальність (як висміяння чи пародіювання одним текстом іншого), архітекстуальність (жанровий зв'язок текстів), інші моделі і випадки інтертекстуальності (інтертекст як троп чи стилістична фігура, інтермедіальні тропи і стилістичні фігури, звуко-складовий і морфемний тип інтертексту, запозичення прийому, поетична парадигма (поняття розроблено Н.В. Павлович)) [16, с. 122–159]. Дослідниця звертає увагу на те, що “поетичне слово володіє пам'яттю і за частинами, тому одиничні в літературі словотвірні контексти впізнаються навіть за морфемами” [16, с. 156].

Для виокремлення лінгвістичних форм інтертекстуальності необхідно перелічити основні форми літературної. Зокрема, І. П. Ільїн виділяє такі форми літературної інтертекстуальності: “запозичення, переробка тем і сюжетів, явне і приховане цитування, переклад, плагіат, алюзія, парафраза, наслідування, пародія, екранізація, використання епіграфів і т.ін.” [9, с. 104]. При дослідженні літературної інтертекстуальності “інтерес у дослідника інтертекстів завжди двоякий: побачити як саму цитату, так і її новий поворот” [8, с. 18].

Інтертекстуальні перегуки Е. Неєлов називає “діалогом книг” [12, с. 369].

О.Ю. Трикова у своїй дисертації “Отечественная проза последней трети XX века: жанровое взаимодействие с фольклором”, розглядаючи архітекстуальність, виділяє такі типи фольклорних запозичень у художній літературі: “сюжетне запозичення/переказ; структурне запозичення; функціональні запозичення; мотивні запозичення, образні запозичення; цитування фольклорного твору; переробка фольклорного тексту, його осучаснення і пародіювання; використання тропів, художніх прийомів і засобів фольклору” [15, с. 3].

Услід за А.С. Жулинською, С.В. Полякова “розуміє інтертекстуальність як багатоаспектну психолінгвістичну категорію тексту, яка вказує на його комунікативні відношення з іншими текстами на змістовому, лексичному, синтаксичному і стилістичному рівнях і виражається через мовні маркери – інтертекстеми” [13, с. 44].

Інтертекстема, як вважає К. Сидоренко, – це одиниця інтертексту, представник прототексту, міжрівневий сегмент змістової структури тексту – граматичної, морфемно-словотвірної, морфологічної, синтаксичної, лексичної,

просодичної (ритміко-інтонаційної), строфічної, композиційної – уведений у міжтекстові зв'язки [14, с. 143].

“У рамках лінгвістики інтертекст постає як факт присутності в тексті елементів іншого тексту. Форма інтертексту визначається на рівні різновидів: а) маркерів включень (лапки, шрифт, прізвище автора і т.д.); б) типів включень (лапки, алюзія, ремінісценція і т.ін.) і видів; в) відношень нового тексту і джерела інтертексту (претексту) (інтертекстуальність, паратекстуальність, метатекстуальність і т.ін.)” [5, с. 3].

У класифікаціях включень, уважає Н.С.Аксенова, знаходяться елементи когнітивного підходу до інтертексту [5, с. 4].

Н.А. Кузьміна подає докладну лінгвістичну класифікацію маркерів інтертекстуальності, розглядає графічні, синтаксичні, лексичні, семантичні маркери інтертекстуальності [11, с. 129–143, 162–190]. Дослідниця підкреслює, що “статус цитати може отримати будь-який елемент прототексту, який мислиться суб'єктом як маркер цілого...” [11, с. 162], навіть ритм чи метр, однак уважати його маркером інтертекстуальності можна лише за наявності вказівки у епітексті (назва, епіграф) [11, с.165].

Отже, існує значна кількість різних класифікацій типів включень і відношень тексту і джерела інтертексту (претексту), зокрема Ж. Женетта [за: 16, с. 121], Н.О. Фатєєвої [16, с. 122–148], Н.А. Кузьміна [11, с. 129–143, 162–190], І.В. Арнольд [6, с. 424–430] і інших, які враховують різні характеристики інтертексту (критерії: зв'язок із претекстом, ступінь зміни вихідного тексту (дослівний/недослівний повтор), обсяг і синтаксична належність інтертекстуального елемента (зокрема, представлення алюзій через власні імена)).

Основною функцією всіх включень І.В. Арнольд називає створення діалогу між новим і старим текстом, між епохами і культурами [6, с. 433].

За своїм визначенням, теорія інтертекстуальності займається дослідженнями тексту та засобів вербалізації всіх його міжтекстових стосунків. Основними термінами теорії інтертекстуальності є “текст-приймач” – текст, який є топосом реалізації міжтекстових зв'язків; “прецедентний текст” – текст, на який робиться інтертекстуальне покликання; та “інтертекст” – конкретна реалізація посилання на прецедентний текст у тексті-приймачі [17, с. 83].

Вихідним положенням лінгвістичного аналізу – розуміння інтертексту як мовної форми наявності тексту в тексті. Наявні лінгвістичні дані про інтертекстуальність пов'язані з класифікацією форм інтертекстуальних включень, маркерів інтертекстуальності, характеру відношень між текстами, семантичними, стилістичними і текстотвірними функціями інтертексту, а також із вивченням інтертексту в процесі декодування тексту. Дослідження форм і функцій інтертексту дають цінні дані для лінгвістичного інтертекстуального аналізу [5, с. 4].

Зарубіжні дослідники, наприклад, М. Пфістер звертає увагу, що інтертекстуальність не обмежується постмодерною літературою, хоч постмодерна інтертекстуальність має свою специфіку: якщо раніше

інтертекстуальність була лише одним із прийомів поряд з іншими, то тепер це найпомітніший прийом і невід’ємна частка постмодерного дискурсу.

Отже, можемо цілком погодитися з висновками Н.С. Аксенової, яка зазначає: “Таким чином, в літературознавстві поняття інтертекстуальності – інструмент дослідження творчого діалогу авторів, напрямів, жанрів, матеріал для аналізу художніх прийомів. Для лінгвістичного дослідження, на наш погляд, найважливіше: 1) мовні форми наявності тексту в тексті, характер відношень між текстами; 2) семантичні; 3) текстотвірні функції інтертексту, а також 4) участь в процесі кодування і декодування тексту” [5, с. 3].

Перспективою подальших досліджень є наукові розвідки з врахуванням актуальних статей учених дальнього зарубіжжя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Barthes R. Texte // Encyclopaedia universalis. – P., 1973. – Vol. 15. – P. 78.
2. Neuber W. Topik und Intertextualitat // Intertextualitat in der Fruhen Neuzeit/ Frankfurt am Mein; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien, 1994. – S. 253.
3. William Irwin. Against Intertextuality // Philosophy and Literature – V. 28. – № 2, October – 2004. – P. 227–242.
4. Worton M., Still J. Intertextuality: Theories and Practices / M. Worton, J. Still.– Manchester, New York : Manchester UP, 1990. – P. 2.
5. Аксенова Н.С. Интертекстуальность в литературоведении и лингвистике: проблема выбора подхода // Электронный журнал «Вестник МГОУ» / www.evestnik-mgou.ru. – 2013. – №1.
6. Арнольд И.В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность. – М. : URSS, 2010. – 448 с.
7. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М. : Искусство, 1986. – С. 426.
8. Жолковский А.К. Блуждающие сны: Из истории русского модернизма. – М., 1992. – С.18.
9. Ильин И.П. Интертекстуальность // Ильин И.П. Постмодернизм : словарь терминов / И.П. Ильин. – М. : ИНИОН РАН - INTRADA, 2001. – 384 с.
10. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман //Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму / Пер. с франц., сост., вступ. ст. Г.К. Косикова. – М. : ИГ Прогресс, 2000. – С. 427–457.
11. Кузьмина Н.А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка: Монография. – Екатеринбург: Изд-во Урал.ун-та, Омск : Омск. гос. ун-т, 1999. – 268 с.
12. Неёлов Е. Шариков, Швондер и Единое государство (о фантастике М. Булгакова и Е. Замятина) // Булгаков М. Собачье сердце; Роковые яйца; Похождения Чичикова / Замятин Е. Мы; Рассказ о самом главном; Сказки. Петрозаводск, 1990 . – С. 369.
13. Полякова С.В. Особенности блоггового дискурса // Филологические науки (філологія і лінгвістика). – 2010. – Вып. №02. – С. 41–45 доступ: http://journals.kantiana.ru/upload/iblock/005/cnujxsvngqzuyowc%20or.fj._41-45.pdf

14. Сидоренко К.П. От крылатого слова к интертекстеме (межуровневая проекция) / К.П. Сидоренко // Грани слова : Сб. науч.статей к 65-летию проф. В.М. Мокиенко. – М., 2005. – С. 143–148.
15. Трыкова О.Ю. Отечественная проза последней трети XX века: жанровое взаимодействие с фольклором: Автореф. дисс. ... д-ра фил. наук / МПГУ. – М., 1999. – С. 3.
16. Фатеева Н.А. Интертекст в мире текстов: Контрапункт интертекстуальности. – М. : Ком. Книга, 2007. – 280 с.
17. Чорновол-Ткаченко Р.С. Теорія інтертекстуальності: цілі, завдання, методи / Р.С. Чорновол-Ткаченко // Вісн. Сум. держ. ун-ту. Сер. Філол. науки. – 2006. – 2, № 11. – С. 82–87.

БУКВАЛИЗМ КАК ТЕНДЕНЦИЯ СОВРЕМЕННОГО ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЯ

МАГЗУМБЕКОВА А.К.

*Еразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
(Казахстан, Астана)*

Проблемой соотношения оригинала и перевода широко интересовались уже в античности. Так, в средневековье в первых переводах библейских текстов, а также других произведений, известных как священные, наблюдалось доминирование буквального перевода, представляющего собой тотальное копирование текста оригинала-источника, что, конечно же, не могло не проводить к проблемам понимания смысла. Во избежание этого многие переводчики старались теоретически доказать право переводящего на огромную свободу относительно оригинала, важность перевода не буквы, а семантики, общего смысла, передачи уникальности оригинала. В таких первых попытках формулирования целей перевода правомерно усматривать начало истории теоретических дискуссий о предпочтительности буквального или вольного перевода, о необходимости передать в переводе схожее впечатление на воспринимающее сознание.

Считается, что доминирование христианства во всех сферах жизни того периода оказало кардинальное воздействие на специфику и состояние переводческой сферы. В частности, заметное влияние христианских догм наблюдается в переведенных художественных текстах, обладающих светским характером.

Среди художественных произведений средневековья доминирует художественный пересказ. Буквальный вид перевода применяется наравне с вольными пересказами. В Англии буквальные переложения повлияли на эволюцию и реформу даже системы языка. Особенно дело касалось области синтаксиса. В Германии наиболее востребованным признается перевод текстов религиозного содержания, а также сочинений научного и художественного плана. В Восточной Европе средневековья перевод воспринимался как